

Angi István

Az egyenesen járás művészete

Szegő Katalin pedagógusvezéreltsége

Előzetes

A szimbólumok előtt csak addig téblábolunk értetlenül, míg végül is, bártalanul, csak belekezdünk felfejtésükbe. Hiszen kevés kivétellel a jelképek majd mindenike csak azért titokzatos, mert nem birtokoljuk előtörténetét, amely jelképiségében e történet keresztmetszetévé zsugorodott. Ha sikerül „keresztbe tenni neki”, ha keresztmetszetére rá tudjuk illeszteni az egykori hosszmeteszmet mondanivalóját, akkor felelevenedik, legalább főbb mozzanataiban, a távoli-közeli múlt eme története, s a szintagmákba titrált keresztmeteszmetek áttetszőkké válva értelmük birtokába jutnak.

A felfejtés a jelképet rendszerint metaforákba, metafora-láncokba oldja; előcsalja a *jel* mögül a *képet*, a képek sorát. A metaforikus átmenetek ezúttal különös területen zajlanak. A pedagógus Szegő Katalin portréját hivatottak érzékivé tenni. Különösségüket fokozza az a tény, hogy e portré vonásait nem metodikai kurzusokból kivonatoljuk (ilyesféle segédeszközei különben sem voltak), hanem ránk hagyott írásaiból.

A *Gondolatutak*-szintagma is jelkép; önmagában Szegő Katalin életútját szimbolizálja. És minden bizonnyal olvasói, barátai s talán elsősorban tanítványai azok, akik át akarnak nézni-látni diafán közegén, talán *jánuszosan*, a jövőt idéző múlt szegőkatalini módján.

A szimbólumfelfejtés igyekezetében

A *Gondolatutak*¹ jelzőkövei mentén számlálgatva a lépéseket és a távolságokat, arról győződhetünk meg, hogy ezek az utak egyenesek, és valamenynyen „Rómába vezetnek”. Egyenesek azért, mert – amint a matematika tudja – két pont között mindig a legrövidebb távolságot cserkészik be, ám a mértan még azt is hozzáteszi, hogy az egyenes vonala nincs lehatárolva, és mégsem

¹ Szegő Katalin: *Gondolatutak*. Szerk. Demeter Szilárd – Balogh Brigitta. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2003.

végtelen. A gondolatút egyenesen nincs lehatárolva, mert a kezdetei nagyon messzire nyúlnak vissza. Vége azért nincs, mert túllépi a láthatárt, és megsza- badít a feledés ódiúmatól. Végtelennek pedig azért nem végtelen, mert bár az *infinitum* sejtethető, tetten érhetőségét egyelőre az elképzelhetőség pusztá reménye helyettesíti a továbbkérdés merészségében. Nos, a végtelenen túl mi lehet még...? Márpedig a *Gondolatutak* egyenesei nagyon is tudatos, tudatosítható, tudatosított és elképzelhető utak. *Tudatos* volt az út megtétele Szegő Katalin lelkében, az indulás izgalma a becserkészésre váró Nagy Isme- retlen, de Megismerhető felé; *tudatosító* volt egész pedagógiai tevékenysége szándékától e szándék következményéig; és *tudatosítottá* vált tanítványai szívé- ben mindazoknak a gondolatoknak, igyekvéseknek s főleg szimpátiáknak a révén, amelyeket szerető igyekezetében rájuk pazarolt megtett útjai mentén.

Arnold Schönberg, a nonkonformista, radikális zeneszerző *ars poeti- cájának* egyik posztulátuma, éspedig az a kitétel, hogy csak a középút nem vezet Rómába, ihletetlen rárimel Szegő Katalin peripatetikus beszélgeteisei- re tanítványaival. Mert bejárt gondolatútjai bizony nem középutak, és olyan egyenesek mentén haladnak, amelyek mindig elvezetnek kiindulópontjuktól végpontjukig. És a végpont sohasem a megérkezésé, mert sétáló gondolatai mindig túlmutatnak ezeken a megérzéseken. Mint mondtuk, le nem zárt egyenesek mentén haladnak.

A megtételre váró utat szótári értelmében, görögösen *methodosz*nak ne- vezhetjük. Ime, amiért ezek a *gondolatutak* egyben a megtett távolságok mód- szerét is hordozzák. Ahogyan mindig az egyenes a legrövidebb távolság két pont között, úgy Szegő Katalin módszereiben a rövidség mint a következetes célélérés igénye volt a meghatározó.

Jelzőkövek az immanenciák átlépései mentén

Gondolkodásában a szakmát lehatároló immanenciák keretként jelent- keztek. Írásai toposzait a filozófiatörténet jeles szakaszaiból válogatta. Ezek a válogatások mindig személyi jegyekkel jártak, Platónról Ágostonon keresztül Rickertig és Somló Bódóig. Mert, ahogy egyik beszélgetéséből felsejlik, *rész- létünk*² filogenézisét átvitte a filozófia ontogenézisébe akkor, amikor általuk a kiválogatott történelmi toposzokat a legnagyobb gondolkodókkal népesítette be. Ám ezek a benépesítések rendszerint átlépték a filozófiatörténet (vélt) homogén közegét, és átváltottak más mezők útjaira, mint például esztétikára, logikára és, talán elsősorban, az erkölcs vidékein kígyózó ösvényekre. Szám-

² Jelenits István fogalomtárából kiérezhető örömmel átörökített és sorozatosan alkalmaz- zott szintagma, amit szerzőnk egy Balázs Sándor és Jelenits István által folytatott *Vigilia*- beszélgetés anyagából idéz. (*Gondolatutak*, id. kiad. 282., ill. láb.)

adó kötetében, amelyet méltán címszavazott *Gondolatutak*nak, ezek a vélt zárt-ságok és valós átlépések végül is egyetlen nagy eredőbe konvergáltak: *a nevelés birodalmába*.

Szegő Katalin tudós volt, esszéista, az értékek imádója és megőrzője. De mindenekelőtt pedagógus volt. Bármelyik írását is olvassuk, gondolatainak mélységét a felvett témakör birtokbavétele mellett az e témakör birtoklásáért tanítványaival folytatott türelmes küzdelme jellemezte. Jól tudta, hogy az ismeret önmagában csak negatív tételezi saját magát. Ahogy mondani szokták, egy völgy tulajdonképpen egy negatív domb. Ám ha egy ilyen negatív dombból részeket és megint csak részeket veszünk el, akkor e domb nem kisebbedik, hanem, éppen ellenkezőleg, nagyobbá válik... Hasonlatunk csak annyiban sántít, hogy a virtuális domb mögé rejtett völgy két oldala a pedagógiai tevékenység során nem eltávolodik, hanem pozitíve közeledik egymáshoz. Mondjuk így, a virtuális domb valóssá válik, s ugyanakkor virtuálissá teszi a tátongó völgyet...

Szegő Katalin pedagógiája képes volt ilyen varázslatokra. Nem volt nagyobb öröme annál, mint hogy *egy az egyben*, hegyről völgyre vitatkozott tanítványaival. Ezeket a beszélgetéseket, amelyeket gyakran levelekbe is átfogalmazott – lásd a Szilviához intézett levelet –, többre becsülte számos szakemberrel és kollégával folytatott szakmai beszélgetésénél is.

Az egyenes szintagmájának jelképgazdagsága, amit a *Gondolatutak* képisége vetített elénk, az eddigieken túl még egy plusz retorikai értelmezést ébreszt bennünk: a gondolatutak megjárásának Szegő Katalin által *óhajtott módját*, az egyenesen járás művészetét, még akkor is, ha róla gyakorta csak egy fordított világ vett tudomást. Játékos stílusa, kivételesen szellemes egyénisége és igen fejlett humorérzéke biztosan nevetésre indítaná, ha még egyszer elmesélném neki azt a bizonyos Sztaniszlavszkij-epizódot, amelyben a mester az ittas ember járásának utánzására készíti tanítványait egy színpadi próba alkalmával. A vodkával igen jó barátságban lévő tanítványok boldogan vállalják a szerepet, és jobbra-balra tántorognak a buzgalomtól. Lelkes érdeklődésükre a mesternél – no, sikerült? – a mester válasza lesújtó: – Katasztrofális – mondja –, mert ti azt utánóztátok, amilyennek látszik a tántorgó részeg ember, én pedig a részeg igyekezetét kértem számon tőletek. Az ő szándéka pedig nem a tántorgás valósága, hanem az egyenesen járás óhajtása...

...Megszívvelve a költő szállóigéjét – „növeli, ki elfödi a bajt” – Szegő Katalin a maga gondolatmozzanataiban kicsinyke világunk fordított képeit leplezte le, elénk vetítette a valóságot, és azáltal, hogy kimondotta a bajt – a valóság rossz, a valóság tántorgó néha, és nem mámoros csupán (hiszen ez nem is lenne rossz...), hanem egyenesen be van löve –, annak megszüntetését előlegezte.

Kitörni egy ilyen valóságkeretből, újra egyenesen és mindig csak egyenesen járni – ez volt „Kati néni” minden írásának, minden órájának és minden beszélgetésének kissé rejtett, de annál elevenebb *ars pedagogicája*.

Pillantsunk bele ebbe az *ars pedagogicába*.

Szegő Katalin rejtőzködő pedagógiájának pillanathermeneutikái

1. A kifejtés pedagógiája (Mercurio)

A tanulmányban neszező közlésre szánt gondolatait szinte *in nascendi* tárja tanítványai elé. Ők pedig osztozhatnak szorongásában, elszántságában, mindenekelőtt pedig részt vehetnek a gondolat genézisében, igévé levésének esélyében. Ez figyelhető meg a védekezően a sorok mögé húzódó tanár kifejtő taktikájából. Részlet a *Mercurio* című írás expozíciójából: „Az ironikus, látszólag cinikus Mercurio nem címadó hős, hanem »mellékszereplő«. A kifejezés nem egészen találó, ezért használtam idézőjelet. Ugyanígy idézőjelbe tehetném azt a szót is: »rezonőr«. Pedig hát rezonőr is, mellékszereplő is. A baj csak az – és talán az irodalomtörténészek megbocsátanak, hogy a dráma-történetben járatlan filozófianár ilyen merész –, hogy több, mint rezonőr, és több, mint mellékszereplő.”³ Itt a kérdve kifejtés fordított világával találkozunk: a kifejtés felülkérdésével, melyben mintha tanítványai tennék fel kérdéseiket, és tanáruk ezekre az *in absentia* kérdésekre védekezőn válaszolna, úgymond „járatlanságáért” megkövetve őket. Az eredmény pedig a tudásátadás észrevétlenségének varázsa: megtudni valamit tudunkon kívül.

2. Lépések és átlépések cselfogásai

A görög filozófia és a szentpáli levelek című írása sajátos írás, az immanencia és a transzcendencia köztességének kérdésfeltevését rejtjelezi. Mert ami itt történik, több, mint a filozófia és a vallásfilozófia összevetése. Ez maga a *réssz-lét* toposzának kitöltése Szent Pál figurájával és gondolatai vissza- és előrevetítésével a megtett és megtételre váró úton. A kifejtés újra kvázi-bocsánatkérő (hát lehet egy ennyire szerény barátot, aki ráadásul tanárnő, nem megszeretni, és nem odaadó tanítványává lenni?); őt idézzük: „Paradoxonnak tűnhet, de mégis megkockáztatom: különösen azoknak van szükségük erre, akik valamihez valamilyen módon hűségesek, és mégis kipenderítik a megszokottból a hagyományt. Pál apostol pontosan ilyen.”⁴ A Szent Pál-i három hitvallás forrása – a még le nem írt evangélium, a zsidó hagyomány és a hellenista kultúra – végül is annak az eszmének a továbbgondolására készíti tanítványait, miszerint „nekem úgy tűnik, hogy Pál apostol ismerte a hellenizmus szellemének lényegét”. Érvelései pedig mélységes dokumentáltságáról győzik meg tanítványait, ahogyan kimutatja a hellenisztikus fogalmak Szent Pál-i alkalmazását, az antik retorika fogásainak aktív ismeretét és a himnusz-költészet minden szépségét és varázsát.

³ I. m. 316.

⁴ I. m. 265.

3. A kérdés tudományának átadása (Világnézet-e a vallás?)

Gondolatkifejtései során hivatkozásai is pedagógiai érvénnyel bírnak. Így kezdi írását: „Kérdés formájában fogalmaztam meg a témát, amit ma az Önök figyelmébe ajánlok. Talán közösen is elgondolkodhatunk fölötte.”⁵

És a tanulmány egy lábjegyzetéből kiolvashatjuk a rejtett választ (Igen!): „A katolikus püspöki kar körlevelei alaptémaként elemzik Magyarország gazdasági és szociális helyzetét, kulturális és politikai életét. Esetenként kemény bírálat tárgyává teszik a jogi intézkedések kétértelműségét, az állam szociális intézkedéseinek elégtelenségeit, nem a kívülálló »nagyvonalúságával«, hanem a társadalmába szervesen illeszkedő közösség aggodalmával és jobbítani akarásával”.⁶

Ő maga ennek az igennek a helyesléseként a *Hegyi Beszéd* szellemét idézi: ki kell mondani a véleményt a hatalmi harcokról, és minősíteni is kell őket. Állítani vagy cáfolni, de kell. Vagyis az egyház szellemi fórumának „[a] *Hegyi Beszéd* szellemében ki kell mondania, ha az igen, igen, s a nem, nem! Szóval nem apolitikus, nem is lehet az, hanem a szónak a legnemesebb értelmében fölülről, de nem kívülről kell néznie ezt a szférát, metapolitikus magatartást kellene kialakítania.”⁷

4. Interaktív pedagógia

(Óriásplakátokról feminista szemmel avagy a metafizika dicsérete)

A csillaggal jelölt lábjegyzet tanúságtétel az interaktív pedagógia szépségéről és Szegő Katalin „közvetlen stílusáról” pedagógiai munkája közben, és utána is. Jellegzetes visszacsatolás ez a tanítványok részéről: „Az 1998. május 16-án, Nagyváradon a *KorKÉPmutatás* szimpozion keretében elhangzott előadás átdolgozott változata. Az alcímet a *Kellék* szerkesztői [vagyis tanítványai – A. I.] sugalmazták, a szerző örömmel beleegyezett” – olvashatjuk a lábjegyzetben.⁸

A tanulmány két meghatározáskísérlete a feminizmus jelentésköréről a szegői pedagógia varázsát sejteti az önkijavítások látszata mögött felnövekvő gondolat átsugárzásában tanítványai–olvasói felé. „Az utóbbi időben ugyanis, legalábbis ez a benyomásom, feministának lenni azt jelenti, hogy egy meglehetősen jól körvonalazott és legtöbbször nagyon leszűkített ideológiához igazodni. Olykor rámenősen és nevetségesen. (Persze, ezt épp így elmondha-

⁵ I. m. 242.

⁶ I. m. 253.

⁷ Uo.

⁸ I. m. 281.

tom az egyoldalú férfisovinizmusról is.)⁹ És néhány sorral alább újra definiál – hozzáteszi: „Én azt hiszem, hogy az előbbi felszínes megfogalmazásom [...] abból a mélyebb belátásból származik [...] hogy mi, emberek, mindnyájan rész-lélet kapunk.”¹⁰

Ebből a megkétszereződő definícióból vezetnek el gondolatai az óriásplakátok bíráló elemzéséhez, amelyek éppen fordított látszatot akarnak kelteni: „[...] hozzászögezik az embert nem is annyira a rész-léthez, hanem annak legtöbbször esetleges mozzanatához, megszokott, ámbár legtöbbször lényegtelen mozdulataihoz, s egyedül ezeket tünteti fel az »embernek-lenni« céljának és ismervének. Azt akarják elhithetni velünk, hogy bizonyos áruk fogyasztásától válunk modern emberré [...]»¹¹

5. Az alapelemzés kutatói nélkülözhetetlensége (Somló Bódog értékelmélete)

Kiviláglik: minden vérbeli kutatónak van egy alaptémája, amely Ariadné fonalaként végig kíséri az évek során át a megoldásra váró kérdések elemzésében.

Valóban: doktori disszertációját *Somló Bódog társadalomfilozófiai gondolkodása* címen írta,¹² irányító fonala pedig huszonöt éven át elvezetett e gondolkodó főművének kimerítő elemzéséig a Somló Bódog értékfilozófiai írásait közreadó kötetben.¹³

Az alábbi sorok mintha az évek során tovább kristályosodó kutatás gondolati keresztmetszetét sugallnák: „Egy cselekvési norma helyessége ugyanis nem jelenthet egyebet, mint hogy éppen a helyes cselekvést írja elő. A helyes cselekvés pedig az erkölcsös cselekvés.”¹⁴ Mögüle kiérezzük a jelen toposzát a neokantianizmuson túlmutató távlatoktól és napjaink körvonalozódó horizontjától vissza egészen Fichtéig, a fichtei cselekvésprincípiumig és a tudománytan úgynevezett eticizálásáig.

⁹ Uo.

¹⁰ I. m. 282.

¹¹ I. m. 283.

¹² Szegő Ecaterina: *Gîndirea social-filosofică a lui Somló Bódog. Conducător științific: prof. dr. Gáll Ernő. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 1976.*

¹³ Somló Bódog: *Értékfilozófiai írások.* Szerk. Szegő Katalin. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár–Szeged, 1999.

¹⁴ Idézet Somló Bódogtól. Szegő Katalin: *Gondolatutak.* Id. kiad. 213.

Ajánlások szimbolikája

Szegő Katalin egyéniségének pedagógiai alapkarakterét két jelképes mozzanatban – az ok és okozat hullámhosszán – mérhetjük be igazán.

Egyfelől, a *Gondolatutak* című kötet ajánlása szerzője tollából így hangzik: *Tanítványaimnak*.

Másfelől, Egyed Péter előszavát e kötethez így ajánlotta: *Szegő Katalinnak, Tanárnőmnek*.

Ehhez nincs mit hozzáfűzni, hiszen maguktól emlékeztetnek magukra a tanítástól a tanulásig vissza-visszacsatlakozó hullámsáv vezéreltségében.